

Jættestuer ved Boyne-floden

Af P. V. Glob

Mellem Nordvesteuropas tusinder af stengrave indtager jættestuerne ved Boyne-floden i det østlige Irland en særstilling både med hensyn til størrelse og udsmykning. De samler sig i grupper omkring tre af de største monumenter, Newgrange, Knowth og Dowth, som ligger i den bue floden danner, »the Bend of the Boyne«, godt 30 km nord for Dublin. I dette område har irske arkæologer i den sidste halve snes år taget fat på fornyet undersøgelse af en række af mindesmærkerne, og vigtige resultater er opnået.

Navnkundigst af dem alle er Newgrange, der ligger centralt i området. Den undersøges af M. J. O'Kelly (1) og udmærker sig ved mange ornamenterede sten, hvoraf én ligger foran og én over indgangen til jættestuen, ofte omtalt siden 1699 (fig. 1).

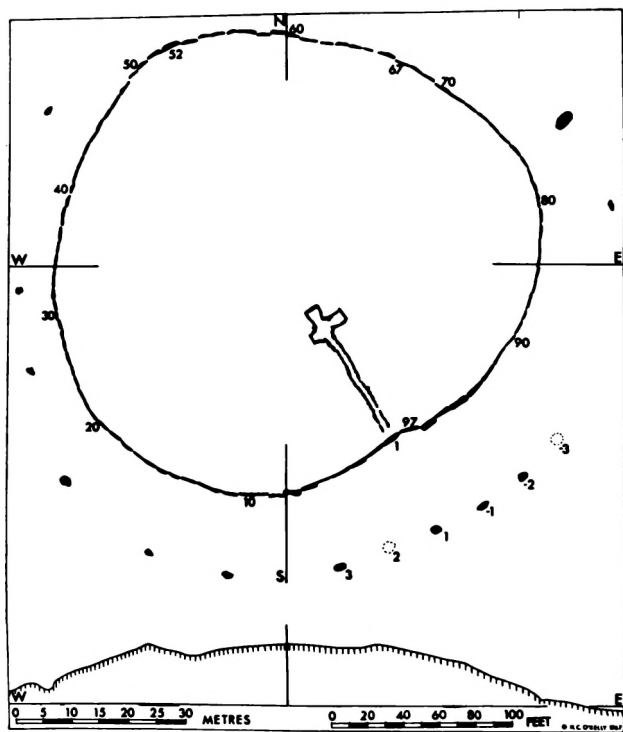
Newgrange, der måler 11 m i højde og har en omkreds på 78-87 m og således er lidt større end Danmarks største gravhøje, Jellinghøjene, er opført af mindre, vandrullede sten fra Boyne-floden, der ligger ca. 1,6 km derfra. Den omslutes af 97 sammenstødende, indtil 3 m lange og 1,4 m høje stenblokke (fig. 2). Af randstenene er 3 ornamenterede på flere sider og 4 på bagsiden. De skjulte billeder er uden forvitring og således huggede ved opførelsen. Det gælder tillige indgangsstenen, som først er blevet dekoreret efter anbringelsen (2). Tørvelag i højens stenpakning er fra gamle, tilgroede kornmarker med pollen af hvede (3).

En ca. 20 m lang overdækket gang fører ind til et korsformet, hvælvet kammer, der er bygget af ca. 450

stenplader, mange med en vægt på 1-5 tons stykket (fig. 3). Gangen har været lukket med en dør, en svær firkantet stenplade, der har kunnet væltes til side for at skaffe adgang til det indre. På et senere tidspunkt er gangen blevet spærret med stenopfyldning i den yderste ende (4). Derefter har man kun kunnet se ind i kamret gennem en smal stenbygget kanal, hvis dæksten på forkanten er ornamenteret med et bånd af vertikale streger og kryds (fig. 1). Denne kanal var lukket bagtil af en kvartsblok, som kunne fjernes, og den kan opfattes som et »sjælehul«, hvorigennem efterkommere kunne få kontakt og måske orakelsvar (5). O'Kelly har tillige iagttaget, at solen ved midvinter den 21. december kl. 9.58, 4 minutter efter opgang, nåede gennem sjælehullet til det bageste kammer, hvor den igen forsvandt kl. 10.15. Det tyder på en i forvejen beregnet orientering (6).

I kamrets tre siderum er anbragt flade stenbassiner, der næsten dækker gulvet (fig. 3 og 4). De har foroven en svag hulning og er fra ca. 1,2-1,8 m i tværmål. I det nordøstlige kammer er et mindre bassin anbragt ovenpå et større (fig. 4), der måske oprindeligt har stået i anlæggets midtrum, som det eksempelvis ses i Dowth-stengraven (fig. 5).

Ved undersøgelsen af Newgrange i 1967 fandtes nogle perler og hængesmykker af sten, ben og ler, fragmenter af bentspidser og en enkelt benmejsel, men ingen lerkarskår (fig. 6). Bemærkelsesværdige mellem dem er tre stykker af form som stødere til en morter (fig. 6, nr. 575-76 og 568). Af menneskeben påvistes kun

nogle få ubrændte stykker, mens knoglerester af 4-5 brændte påvistes i gulvlaget og i sidekamrenes stenbassiner.

To trækulsprøver udtaget af dæklag i højen af havsand, tilført fra den ca. 20 km fjerne strand, gav omtrent samme dato for monumentets opførelse, 2550 ± 45 og 2465 ± 40 f. Kr., der efter korrektion angiver opførelsestiden til 3300 f. Kr. (7).

Lignende forhold som i Newgrange er blevet påvist ved George Eogan's omfattende undersøgelser siden 1962 ved Knowth (8). Rundt om det største af monumenterne, der måler 80-90 m i tværmål og er 11 m højt, er påvist 15 samtidige, mindre stengrave, 15 jordfæstelsesgrave fra jernalder og en boplads fra 10. årh., samt andre anlæg. I den største gravhøjs vestside er der to endnu ikke undersøgte grave, den ene firesidet, den anden korsformet og med sidekamre med stenbassiner, hvoraf et er ornamenteret med tre koncentriske cirkler med buer på begge sider (9). Af de mindre stengrave har 4 korsformet grundplan, og i 11 af dem er der fundet brændte menneskeben og helleristninger, i 12 både i kammer og gang, hvilket har forøget den irske ganggravskunst til det dobbelte (10). Bemærkelsesværdig er lag af brændte ben foran sidekamrene i en ødelagt korsformet grav, hvoraf det østligste stammer fra flere mennesker, deriblandt knogler af et omkring 3 år gammelt barn, samt nogle dyrebene (fig. 7). Placeringen af de brændte ben kunne tyde på, at der i begge sidekamre i den meget ødelagte høj, hvor næsten alle stenene er fjernet i gammel tid, har stået stenbassiner. Et sådant bassin af sandsten, der måler 100-80 cm og er 25 cm dybt, er fundet i en anden korsformet gravs vestlige siderum, som det næsten optager. Både ud for dette og ud for de to andre siderum er der påvist brændte menneskeknogler (fig. 8).

Fig. 1. Indgangen til Newgrange. (P. V. Glob fot. 1952).

Fig. 2. Plan og snit af Newgrange. (Efter H. C. O'Kelly 1967).

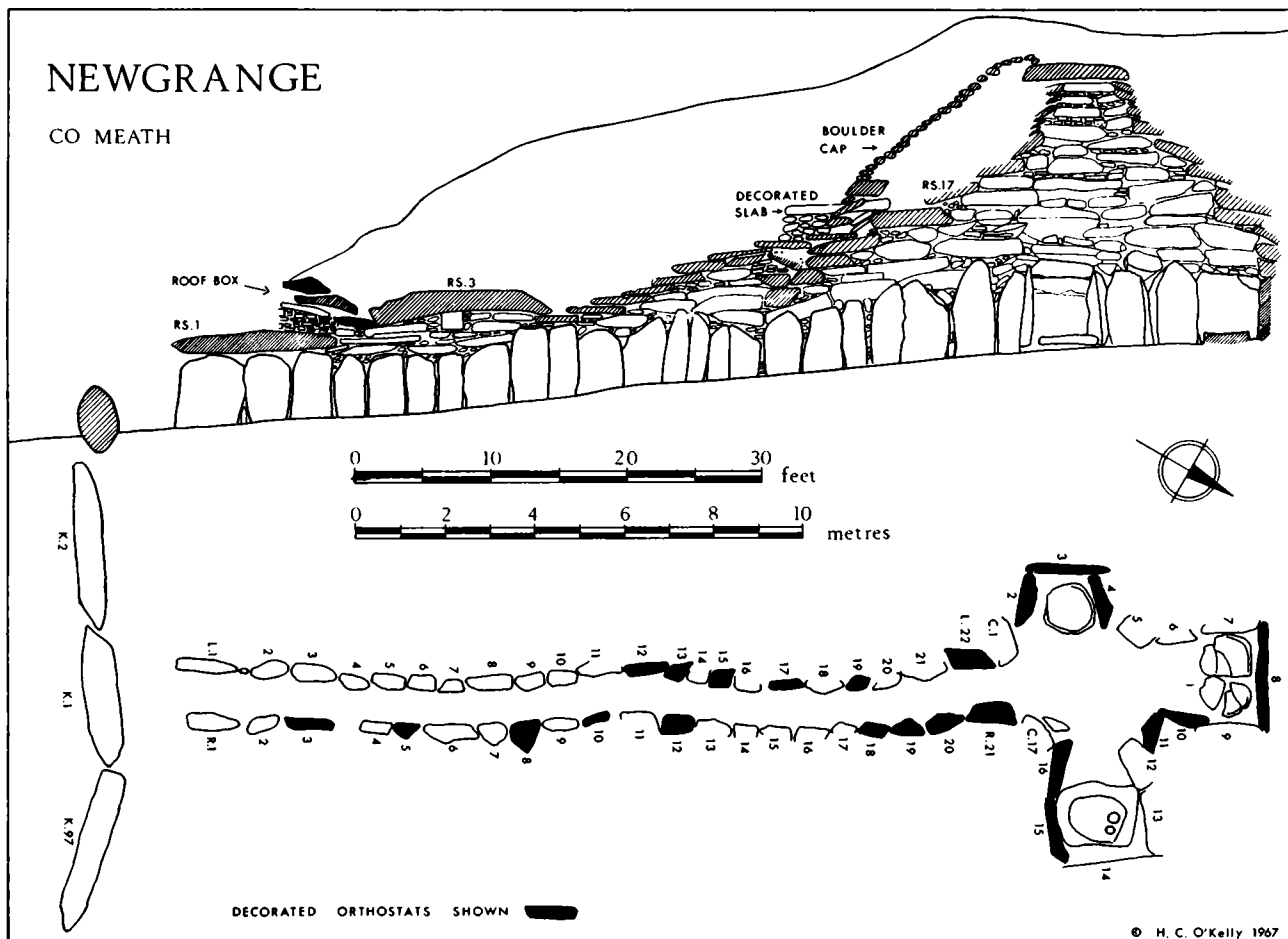

Fig. 3. Plan og snit af stenkommer i Newgrange. (Efter Frances Lynch 1973).

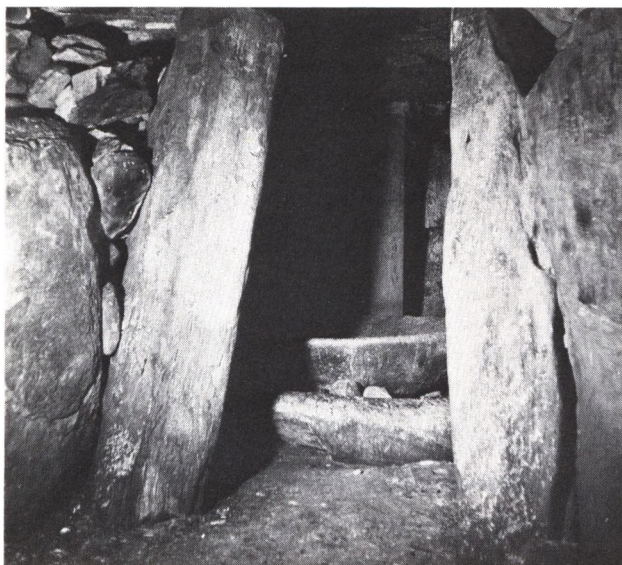

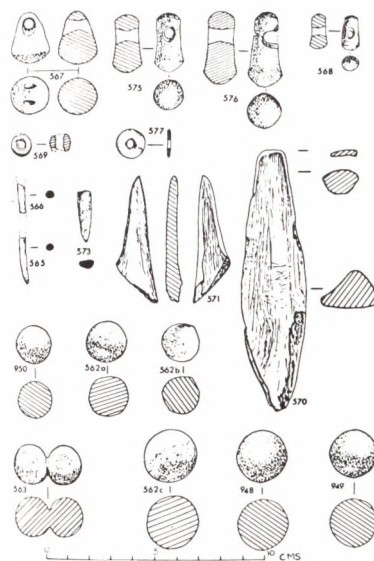
Fig. 4. Stenbassiner i Newgrange's nordøstlige sidekammer. (P. V. Glob fot. 1952).

Fig. 5. Stenbassin i Dowth's centralkammer. (P. V. Glob fot. 1952).

Fig. 6. Fund fra Newgrange's stenkommer. (Efter O'Kelly 1973).

Karakteristisk for de korsformede irske jættestuer er således den fremherskende ligbrænding, at de brændte ben ofte er brudt i meget små stykker, og at de findes dels i stenbassinene eller nedenfor dem. Brændte ben er desuden i flere tilfælde fundet i gravenes gange (11). De få brændte ben og de opfyldte gange i nogle jættestuer anser Frances Lynch som tegn på, at der kun er foregået en enkelt eller nogle få gravlægninger i disse jættestuer, hvorefter de er blevet lukkede og fremover kun har været benyttet som kontaktsteder med de afdøde (4). Der er dog ikke noget, der viser, at adgangen så hurtigt er blevet lukket, da man ikke kan sige noget som helst om, hvor længe dørstenen i Newgrange har været i brug inden den endelige lukning af gangen med stenpakning fandt sted. Desuden tyder de fåtallige brændte ben, som bevares uforandret gennem årtusinder, af mange individer på, at langt den største del af benene er ført ud

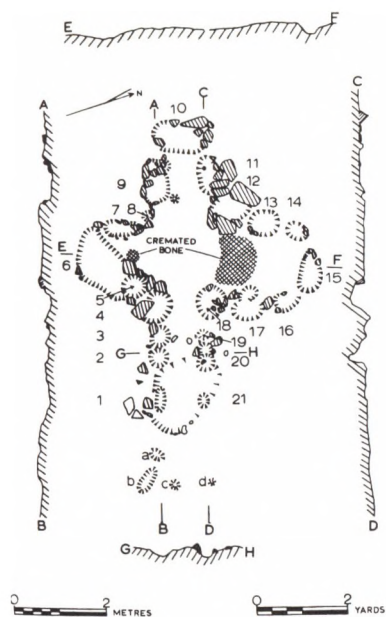

Fig. 7. Grundplan af korsformet jættestue, Dowth site 9. (Efter Eogan 1974).

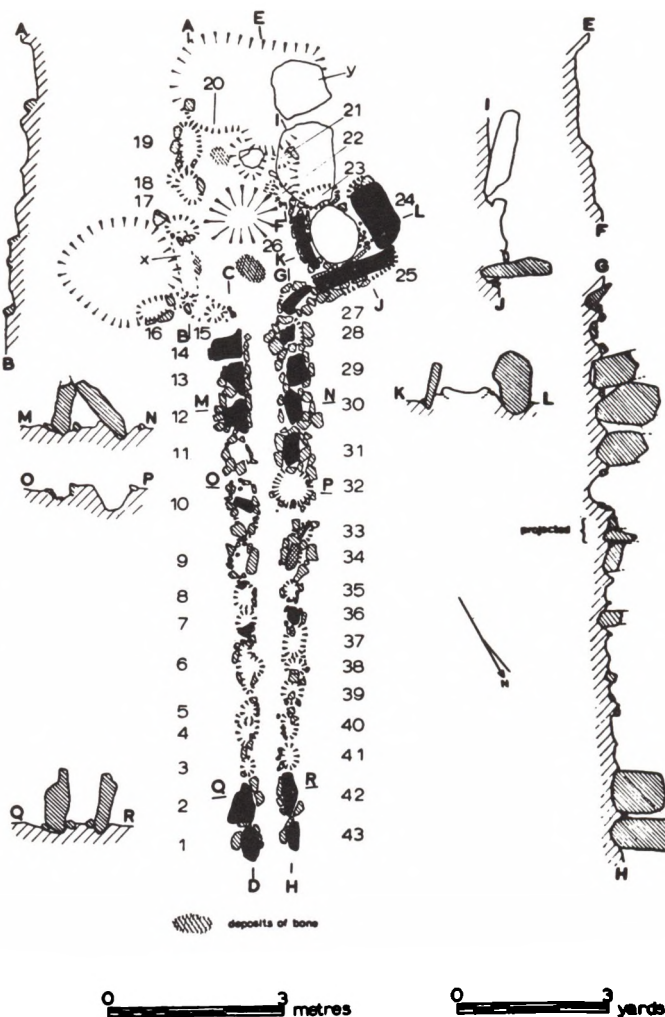

Fig. 8. Grundplan af korsformet jættestue med stenbassin i vestlige siderum, Dowth site 13. (Efter Eogan 1974).

Fig. 9. Indgangsstenen til Newgrange, »Den hvilende gudinde«. (Efter M. J. O'Kelly).

af kamrene og andetsteds hen. Forklaringerne herpå kan være mange, men en mulig findes måske i Ras Shamre-myterne fra det østlige Middelhavsområde, hvortil mange forbindelser over Spanien og Malta kan knyttes på de korsformede jættestuers tid.

Hvor Cyperns østspids som en pegefinger er rettet mod Syriens kyst ligger på et næs, Ras Shamre, det gamle Ugarit i Fønicien, hvorfra der handledes over hele Middelhavet. Udgravninger har vist, at stedet har været beboet tilbage til 4000 år f. Kr. I templer er der fundet et stort antal kileindskrifter på sumerisk, traditionens hellige sprog, blandt andet en række myter nedskrevet i midten af 2. årtusinde f. Kr. Disse myter, der på en gang omhandler noget i gudeverdenens tidløse evighed og det der sker ved de årlige kultfester, har rod meget længere tilbage i tiden (12).

Myterne omhandler guden Ba'al, hovedguden for de kosmiske kræfter som skaber alt liv, der spirer og gror, og samler sig om denne guds død og senere opvækkelse. Dette afspejler naturens gang i de tørre mellemstilige områder, hvor den årlige fornyelse sker gennem efterårets regn og den følgende genopvågning af alle de vækster, sommerens varme lod hendø. I myterne hører man om, hvorledes gudinden Anat, »himlens frue, alle guders herskerinde«, ledsaget af gudinden Shapash, Solen, »gudernes lampe«, i underverdenen opsøger den døde Ba'al og bærer ham til gudebjerget, hvor han begravnes i gudernes hule. Nu gælder det Ba'als befrielse

fra døden, hvorfor Anat angriber dødsguden Môt, og »med kornsegl kløver hun ham, med ild renser hun ham, med mølle maler hun ham, på marken sår hun ham«. Derefter følger kultfestens højdepunkt, hvor Ba'al vender tilbage til livet (13). Så ender tørken og frugtbarheden genskabes på jorden.

Det der sker er således, at gudinden Anat sår den dødes knuste og brændte ben som korn på en ager. Det samme ritual kan være foregået i Newgrange og de andre irske korsformede stengrave, hvor de dødes ben efter ligbrænding et sted udenfor er blevet ført til jættestuens kammer og der er blevet knust i de store stenbassiner. Derefter er de igen bragt ud til de omgivende hvedemarker og sået for at bringe frugtbarhed og lykke. Til maling og knusning af de brændte ben i stenbassinerne er der måske brugt stødere af samme form som de amuletter, der er fundet i gravkamret (fig. 6, nr. 575-76). At det kan være gået sådan til, sandsynliggør de få brændte ben i gravenes kamre og gange. At det tillige var en gudinde, der spillede hovedrollen, viser den store stenblok udenfor indgangen til Newgrange (fig. 1 og 9), som T. G. E. Powell har tolket som et stiliseret billede af en hvilende gudinde (14). Den er, som påvist af O'Kelly, blevet tilhugget og billedsmykket efter at være anbragt på stedet og inden den følgende randsten var bragt på plads. Den hører således med til det oprindelige anlæg (1). At solen, som i myterne, har været impliceret, viser måske de tre forskellige sindbilleder af den, som er indhugget i en af sidestenene ved bassinet i Dowth (fig. 5 på stenen øverst til venstre).

Er ovenanførte tolkning rigtig, bliver Newgrange og de andre korsformede stengrave i Irland mere templer end grave. At de afspejler et fremmed indslag er der almindelig enighed om. Ligheder med stenmonumenter i Bretagne, i Spanien og på Middelhavets øer er ofte nævnt, men aldersbestemmelsen af monumenterne i de forskellige områder er endnu usikker. Det samme gælder disse megalitmonumenters udbredelse, som

både anses for at være vidnesbyrd om handelsstationer anlagt fra Spanien eller Middelhavslandene og missionsmænds virke i Nordvesteuropa (15).

Fra Spanien kendes lignende monumenter, enkelte også med stenbassiner (16), men de fleste paralleller vil man finde i Maltas stenbyggede templer (17). De ældre templer har samme grundplan som de irske kors- eller kløverbladformede stenkamre (fig. 10), og af de yngre har mange en beslægtet spiralornamentik (fig. 11-12).

Malta og nabøen Gozo's 30 stenbyggede templers tidsfølge er bestemt gennem fund af stratigrafisk dateret keramik (18), men kun fra et enkelt af de ældre, Mgarr, foreligger en C14 tidsbestemmelse 2690 ± 150 f. Kr. uden korrektion, der viser samtidighed med de irske mindesmærker (19). I mange af templerne er der fundet stenbassiner, der har brandspor, men ingen brændte menneskeben (fig. 11-13) og talrige kvindestatuetter, herimellem den hvilende gudinde (20), der sammen med spiralornamentikken knytter forbindelsen til det østlige Middelhavsområde.

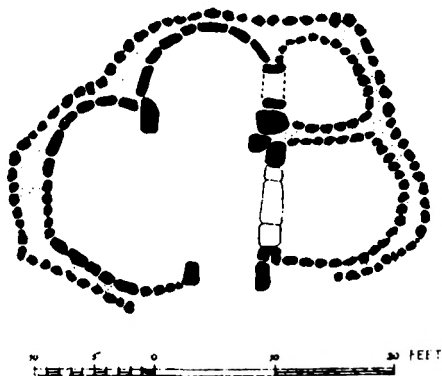

Fig. 10. Grundplan af templet Ta Hagrat, Mgarr, Malta (Efter J. D. Evans 1956).

Fig. 11. Vestlige tempels første kammer til venstre, Tarxim, Malta. (P. V. Glob fot. 1968).

Fig. 12. Mellenste tempels andet kammer til venstre, Tarxim, Malta. (P. V. Glob fot. 1968).

Indflydelser fra Malta og Spanien standser ikke i den irske Boyne-dal, men kan følges nordover til Maes Howe og Dwarfie Stone på Orkney-øerne nord for Skotland (21). Som en fjern udløber af denne udstrakte søforbindelse fra Middelhavet langt Vesteuropas kystegne, må særformer af danske jættestuer i Limfjordsområdet ses som eksempelvis Lundehøj i Thy, hvis bikammer giver den en korsformet grundplan og Hvisselhøj i Øster Han Herred med tre bag hinanden liggende kamre (22), der bringer Maltas senere templer i erindring (23). Måske er det også den samme gudindes øjne, der ser på os fra mange af jættestuernes lerkar, som kendes fra Newgrange og den fjerne Middelhavssø (fig. 14). Om denne påvirkning i Oscar Marseens arbejdsområde skyldes handel og mission fra Irland eller nordiske folks besøg i vesterled er endnu et åbent spørgsmål.

Fig. 13. Gruttebassiner ved tempel, Malta. (P. V. Glob fot. 1968).

Fig. 14. Gudindens øjne. Møllehøj.

Noter:

1. M. J. O'Kelly: Current Excavation of Newgrange, Ireland. Jysk Ark. Selsk. Skr. B. XI 1973.
2. Note 1, s. 137.
3. Note 1, s. 138.
4. Frances Lynch: The Use of the Passage in certain Passage Graves. Jysk Ark. Selsk. Skr. B. XI 1973, s. 147.
5. Note 1, s. 141 og note 4, s. 152.
6. Note 1, s. 142.
7. Note 1, s. 145 og Annual Report 1970-71, s. 37.
8. George Eogan: Proceedings of the Royal Irish Academy Vol. 74, Sect. C, Nr. 2, 1974.
9. George Eogan: A Decade of Excavations at Knowth, Co. Meath. Irish University Review, Spring 1973, s. 9.
10. Note 8, s. 16 og note 9, s. 9 og Proceedings of the Royal Irish Academy Vol. 66, S. C, Nr. 4, 1968.
11. Note 4, s. 148, 154 og 158.
12. Johs. Pedersen: Kana'anæisk religion. Illustreret Religionshistorie, bind 2, 1968, s. 41 og E.O. James: Myth and Ritual in the Ancient Near East. London 1958, s. 58.
13. Note 12, s. 45-6.
14. T. G. E. Powell: Prehistoric Art. London 1966.
15. Sean P. O'Riordáin and Glyn Daniel: New Grange. London 1964, s. 151.
16. Claire O'Kelly: Illustrated Guide to Newgrange. Wexford 1967, s. 19.
17. J. D. Evans: Malta. London 1959.
18. Note 17, s. 84.
19. Note 15, s. 128.
20. Note 17, pl. 48-70.
21. Gordon Childe: The Prehistory of Scotland. London 1935, s. 40.
22. C. A. Nordman: Studier öfver Gånggriftkulturen i Danmark. Aarbøger 1917, s. 233.
23. Note 17, s. 97, fig. 17.